

методы советского руководства в решении междунациональных конфликтов. Также показана роль римско-католической церкви, польского и украинского подполья в переселенческих процессах.

Ключевые слова: депортации, поляки, переселения, репатриации.

The article lights up deportation of the Poles from Western Ukraine during the period of 1944–1946. The influence of geopolitical factor upon border territories and Soviet authority's methods of solving the international conflicts is characterized. Also the role of Roman-Catholic church, the Polish and Ukrainian underground movement in migration processes is shown in the article.

Key words: deportations, the Poles, migrations, repatriations.

УДК 94 (477): 94 (438) “1989/2001”
ББК 63.3 (0)

Марія Середюк

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ДІЯЛЬНІСТЬ ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ В КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ (1989–2001 рр.)

У статті проаналізовано діяльність Об'єднання українців у Польщі (ОУП) в галузі культури. Показано її сприяння в розвитку української освіти, видавництва, преси, музики, організації міжнародних проектів, фестивалів. З'ясовано, що діяльність ОУП сприяла докладанню зусиль для розвитку української культури на території Республіки Польща та подолання польсько-українського непорозуміння.

Ключові слова: Об'єднання українців у Польщі, культура, українці, фестивалі.

Українська національна меншина, проживаючи на території Республіки Польща, зробила значний внесок у розвиток української культури. З відновленням незалежності РП українці створювали організації, зокрема Об'єднання українців у Польщі. Воно сприяло відродженню своїх звичаїв, обрядів і традиції. Об'єднання постало активним посередником у становленні й розвитку двосторонніх відносин між Україною та РП, особливо в розвитку культури. Великим досягненням було видання періодичної преси, організації міжнародних проектів, наприклад, таких, як: “Лемківська академія”, табори скаутської організації “Пласт”, концерти церковної музики (наприклад “Осінні дні церковної музики”), фестивалі української культури (Фестиваль Української Культури – Сопот’ 2001), дитячі фестивалі (у Кошаліні й Ельблонзі), історичні семінари (“Польща – Україна. Важкі питання”). Діяльність ОУП є важливою для розвитку польсько-українських культурних відносин. Тому вивчення цієї організації, на думку автора, є актуальним і потребує дослідження.

Уперше актуалізована нами тема стала предметом досліджень Ю.Макара [7], Ф.Заставного [3], В.Трошинського [11] та Л.Василевської [2]. Науковці основну увагу зосереджували на діяльності української меншини, а участь ОУП у розвитку культури висвітлювали побічно. Тому діяльність об'єднання в галузі культури залишається малодослідженою проблемою.

Мета нашої публікації полягає в об'єктивному й усебічному аналізі культурного життя ОУП, визначенні досягнень у галузі культури та їх проблем.

У 1989 р. з відновленням незалежності Польщі в українців з'явилася можливість для активізації громадського життя, пропаганди рідної мови, літератури, історії, відновлення архітектурних та інших пам'яток. Так, 1989 р. об'єднання національних меншин, яке діяло в Польщі, перейшло під юрисдикцію Міністерства культури й мистецтва РП. До цього часу воно перебувало в підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ Польщі. При польському сеймі було створено комісію національних меншин та етнічних груп, які контролювали їхню діяльність у різних сферах, зокрема культурній. Також комісія працювала над підготовкою юридичних документів, які мали регулювати статус і становище національних меншин у РП [3, с.89].

У лютому 1990 р. у Варшаві відбувся перший з'їзд Об'єднання українців у Польщі як продовження діяльності Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ), яке виникло 1956 р. Він був присвячений відомій операції "Вісла". На з'їзді були присутні представники й інших об'єднань – Української католицької церкви, суспільно-культурних товариств литовців, євреїв, чехів і словаків, союзу українців у Румунії, представники української діаспори Німеччини. З'їзд започаткував існування ОУП. Його головою став Юрій Рейт – ветеринарний лікар за фахом, його заступниками Мирослав Вербовий, головний редактор газети "Наше слово", і Степан Козак, професор Варшавського університету. З 1998 р. ОУП очолив Петро Тима. 16 лютого 1990 р. з'їзд визначив і затвердив склад Головної ради (перебувала у Варшаві), Головної управи, ревізійної комісії, товариського суду. Було прийнято також програмну декларацію, програму Об'єднання та ряд звернень: до українців Польщі, України, польської громадськості, української діаспори інших країн та Сейму РП [5, с.82].

ОУП здійснювало діяльність у галузі культури за допомогою Головної управи, яка складалася із семи осіб. Їй підлягали десять регіональних відділів : Кошалінський, Слупський, Сянський, Перемишльський, Мазурський, Люблінський, Ельблонзький, Лігницький, Ольштинський, Щецинський. Вони згуртовували близько дев'яносто місцевих культурно-освітніх гуртків, а також сім самостійних гуртків (у Катовіце, Любліні, Вроцлаві, Кракові, Гданську, Ряшеві, Лодзі) [2, с.55]. Орган, що приймав постанови, була і є Головна рада, яка складалася із 39 осіб. Прихильниками організації виявилися новостворені громади – Об'єднання лемків, Союз українок, Союз української незалежної молоді, Спілка українців-політ'язнів сталінського періоду, організація молоді "Пласт", Українське вчительське товариство, Клуб юристів. До ОУП входили особи українського походження незалежно від їхніх політичних поглядів, релігійних вірувань і соціального стану. 1990 р. об'єднання нараховувало близько 4 000 членів. Проте такі дані приблизні. Найміцніші культурні осередки ОУП діяли в Кракові, Перемишлі, Гданську, Кошаліні, Щецині, Варшаві [2, с.56].

З 1991 р. об'єднання є членом Світового конгресу вільних українців (СКУ). Воно налагодило також зв'язки з Європейським конгресом українців (ЕКУ) та зі структурами української держави, що покликані для співробітництва з діаспорою: Міністерством закордонних справ, Міністерством освіти, науки та культури, Міністерством туризму та спорту України й рядом інших установ. 1992 р. ОУП організувало в Білому Борі Перший світовий форум української діаспори. Воно розширило контакти зі своїми співвітчизниками в Чехії, Словаччині, Югославії, Англії, США, Канаді та інших країнах [8, с.2].

Отже, здобувши державне й міжнародне визнання, ОУП продовжувало традиції й починання УСКТ. Воно налагодило чітку систему діяльності в суспільно-культурному напрямі на регіональному й міждержавному рівнях.

З 1989 р. за сприяння ОУП була лібералізована видавнича діяльність. Поруч із газетою "Наше слово" (орган ОУП) з'явилися україномовні або частково україномовні – кварталник "Зустрічі", "Нова Польща", "Над Бугом і Нарвою", місячник "Перемишльські дзвони", місячник греко-католицької церкви "Благовіст", українська вкладка видання православної церкви "Пшегльонд православни", видання Фонду св. Володимира "Між сусідами", двотижнева газета "Гомін" [7, с.137]. Основна їхня тематика пов'язана з подіями в державі та життям української меншини в ній і за кордоном. Значна увага акцентувалася також і на культурному житті ОУП, його зв'язках із громадськістю України, спільних науково-освітніх програмах. Так, 1991 р. за сприяння ОУП була створена спільна українсько-польська програма Центр. Її видавничим органом був самвидавний журнал "Карта". 1994 року з ініціативи Центру в Подкові Лесній відбулася зустріч польських та українських істориків під назвою "Поляки й українці 1918–1948 рр. Важкі питання". Наміром її організаторів було залучення обох сторін до ана-

лізу ключових моментів в історії польсько-українських стосунків у ХХ ст. Після трьох днів засідань було сформульовано перший спільний опис подій середини сорокових років. Члени Світового союзу вояків Армії Крайової та ОУП, натхнені першою зустріччю в 1994 р., вирішили повернутися до спільного діалогу про минуле в 1996 р. Від того часу кожні півроку по черзі в Україні (Луцьк) і в Польщі (Варшава) відбувалися зустрічі, на яких уточнювалася правда про історичні події. Партнером польської сторони є Волинський університет імені Лесі Українки (Луцьк) [13, с.74].

Слід звернути увагу на те, що польська держава надавала певну допомогу ОУП із бюджету, зокрема на видання газет. Загалом фінансову підтримку від Міністерства культури та мистецтва РП одержували 22 газети національних меншин у Польщі, найбільше – білоруських. Українці отримували дотацію на видання тижневика “Наше слово”, місячника українців Підляшшя “Над Бугом і Нарвою”, а також часопису лемків “Ватра” [7, с.137].

Позитивні зрушення в національній політиці й культурі Польщі відбулися з приходом до влади 1989 р. уряду на чолі з Тадеушем Мазовецьким. Уперше українців у Сеймі представив свій депутат – викладач Ягеллонського університету, доктор Володимир Мокрий. Він приклав багато зусиль для визнання українців та їхніх прав. Відомим політиком українського походження був також Мирослав Чех – генеральний секретар Унії Свободи. Він був депутатом Сейму двох скликань, працював у комісії в справах національних та етнічних меншин, яку очолював відомий польський правозахисник української самостійності українців у Польщі Я.Куронь. Він також був великим прихильником української самостійності й польсько-українського єднання. За допомогу та підтримку українців у Польщі Я.Куронь отримав вищі нагороди України – ордени “За заслуги”, святого Володимира та Ярослава Мудрого, став почесним громадянином м. Львів. Вищеназвані особи допомагали українцям фінансово й матеріально, фінансували міждержавні культурні заходи [5, с.84].

У зв'язку з активним розгортанням діяльності українців у Польщі та певним інтересом таких подій дедалі частіше в засобах масової інформації з'являлися позитивні матеріали про польсько-українські культурні взаємини, що викликало зацікавлення до ОУП та української культури, її історії. У країні появилися такі нові професійні й громадські організації українців, як Братерство св. Володимира, молодіжний “Пласт”, Товариство лікарів, Союз українок у Польщі, Спілка української молоді, Громадський круг лемків у Польщі, Музей лемківського побуту в Каманчі та інші. Активізувалася діяльність регіональних громад Лемківщини та Підляшшя. На ниві українознавства успішніше почали працювати науковці [3, с.91]. ОУП було співвидавцем телевізійної програми “Теленовини”, яка виходила в Регіональному Телебаченні TVP-3. З 1994 р. об'єднання розпочало співпрацювати з Польським Радіо, яке реалізовувало україномовні програми (між іншим, у Кошіліні, Ольштині, Вроцлаві, Кракові). Ці програми переважно були присвячені культурно-освітній діяльності, історії, становищу українців за межами РП. Зокрема, відомою програмою була “Соколи”, у якій розповідалося про музичне життя в межах держави й поза нею [1, с.35].

Отже, значний вплив на діяльність української громади мала політична підтримка еліти, яка доклала чимало зусиль для культурного співробітництва між Україною та РП і подолання українсько-польського непорозуміння. Усе це сприяло зростанню зацікавленості українською культурою, налагодженню видавничої діяльності та розвитку україністики.

ОУП проводило роботу в галузі культури серед різних суспільних груп: дітей міських і сільських, молоді, студентів, осіб середнього й старшого віку. Серед реалізованих його заходів найвідоміші були міжнародні проекти, такі як: “Лемківська академія”, табори скаутської організації “Пласт”, концерти церковної музики (наприклад, “Осінні дні церковної музики”), фестивалі української культури (Фестиваль Україн-

ської Культури – Сопот’2001), дитячі фестивалі (у Кошаліні й Ельблонзі), історичні семінари (“Польща – Україна. Важкі питання”). ОУП також популяризувало культуру українсько-польського пограниччя. Воно організувало й семінари, які пропагували співпрацю польських та українських громадських організацій, мас-медіа (“Передвиборчі кампанії в мас-медіа – польський і український досвід” у рамках “Року Польщі в Україні” [6, с.49].

Найбільшими культурними заходами ОУП у РП можна вважати “Фестиваль Української Культури” в Сопоті, “Молодіжний Ярмарок” у Гданську, “На Івана, на Купала” в Дубичах, фестиваль української культури на Підляшші “Підляська Осінь”, “Лемківська Ватра” в Ждині, “Дні Української культури” – Гіжицко, Щецінь, “Битівська Ватра” в Битові [6, с.50].

2001 р. при ОУП діяло 60 колективів художньої самодіяльності, зокрема хори “Полонина”, “Журавлі”, “Чайка”, танцювальні та фольклорні колективи “Мрія”, “Лемковина”, “Молодіжний ярмарок”, капели бандуристів, кілька десятків естрадних груп: “Чумаки”, “Розмай”, “Метелиця” та інші [10, с.40]. Так, відомий чоловічий хор “Журавлі” був створений у Гданську 1972 р. Його співаки проживали на території майже всієї Польщі: у Колобжегу, Гданську, Кошаліні, Білому Борі, Легниці, Варшаві, а також у Гурові Ілавецькому, Кракові, Перемишлі та ін. Члени хору були представниками різних професій, яких об’єднувала любов до співу, української музики, відданість своїй рідній культурі. Хористи з’їжджалися на репетиції один раз у місяць у вихідні. Вони працювали над новими репертуарами, організували концерти. Свої репетиції називали ключами, порівнюючи їх із журавлиними перельотами. З 1993 р. на чолі хору став один із хористів Роман Радзівонович, випускник Познанської Музичної академії. У 1999–2003 рр. хором керував Ярослав Левків, який після закінчення Київської державної консерваторії ім. П.Чайковського повернувся до Польщі, а 2003 року Ярослав Вуйцік, колишній хорист “Журавлів”, випускник Музичної академії в Гданську [14].

Від початку існування “Журавлів” з хором співпрацювало багато музикантів, серед яких: концертмейстер хору Анна Салій-Туз, Володимир Данисенко, Марія Щуцька, Олександра Теліга, Ришард Цибульський, хормейстер Віра Григоренко-Левків та ін. Метою хору було збереження багатих традицій української хорової музики. У репертуарі “Журавлів” були твори Києво-Печерської лаври, старовинні козацькі пісні, жартівливі й ліричні українські народні мелодії, історичні пісні та фрагменти українських опер. Хор виконував твори видатних українських композиторів: Дмитра Бортнянського, Артемія Веделя, Михайла Вербицького, Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Миколи Леонтовича, Філарета Колесси та інших. Значне місце в репертуарі займали обробки українських народних пісень, також у нових сучасних опрацюваннях Володимира Волонтира й Володимира Зубицького. Хор “Журавлі” був першим виконавцем “Літургії Святого Іоана Златоустого”, яку написав о. М.Б.Дрозд [15]. Поїздка окремих колективів і виконавців у РП сприяла зближенню українців та їхньому знайомству з мистецтвом. Так, неодноразово бував в ансамблі “Журавлі” відомий музикант Роман Кумлик з Верховини, що на Івано-Франківщині. Він надавав методичну допомогу в постановці українських народних пісень [10, с.40].

Велику увагу ОУП приділяла освіті. На початку 90-х рр., коли Україна стала незалежною державою, з’ясувалося, що в Польщі існує попит на вивчення української мови. Не вистачало викладачів мови та матеріально-технічної бази для її викладання. За сприянням Об’єднання почали відкриватися відділення україністики в Щеціні, Ольштині та Вроцлаві. Саме на кафедрі україністики Варшавського університету була реалізована концепція українознавчих студій, розроблена Омеляном Прицаком. Тут викладались українознавчі предмети, а також фольклор, історія, етнологія. Услід за цим було введено нову дисципліну – “трансформаційні процеси в Україні”, якої навчали політологи Варшавського університету. Досягненням колективу стало видання 16 томів

“Варшавських українознавчих зошитів”, кілька двомовних словників, навчальних посібників, розмовників, монографій, сотні статей [4, с.355]. С.Козак, керівник кафедри україністики у Варшавському університеті та заступник голови ОУП, зазначав, що україністика є важливою науково-дидактичною дисципліною університету та найбільш потужною кафедрою в Європі, а її бібліотечні зібрання весь час збільшуються. Українознавчі студії також діяли в Кракові, у Любліні в Університеті Марії Склодовської-Кюрі, в Ольштині, Щеціні та інших містах [4, с.349].

Центром української культури було й залишається місто Перемишль. На базі приміщення існуючого там будинку “Народного дому” проводилися різні культмасові заходи. У ньому розміщена центральна бібліотека й архів ОУП. З метою вшанування пам'яті жертв українського народу, збереження його історичних пам'яток при Об'єднанні створено Комісію національної пам'яті, очолювану Стефаном Заброварним, а також засновано архів, що займається комп'ютеризацією документів. У Перемишлі зберігаються фонди музею української культури “Стривігор”. У сільських місцевостях і містах, де нема своїх будівель, ОУП проводило заходи в громадських приміщеннях і домівках інших суспільних організацій, а також у прицерковних будівлях [6, с.53].

ОУП за період своєї діяльності вдалося зміцнити шкільну базу (у Перемишлі, Гурові, Ілавецькому, с. Білому Борі), придбати у власність приміщення в містах Ельблонг, Гіжицько та Тшеб'яті для культурно-освітньої діяльності. Плідна робота проводилася й на міжнародному культурному рівні. Так, українські художні колективи стали відомі польській і закордонній публіці [12, с.11].

ОУП проводило активну роботу серед дітей: сприяло розвитку мережі пунктів навчання української мови, фестивалів творчості дітей у Кошаліні, Ельблонзі та в інших містах, проводили спортивні змагання, літні табори, а також поїздки в Україну. Це позитивно вплинуло на розвиток і збереження української мови, традицій. Об'єднання всіляко сприяло активності Вчительського товариства та Союзу українок. Вони організовували різні заходи, фестивалі. Прихильниками ОУП виступили об'єднання лемків, організація української молоді “Пласт”, які активно співпрацювали й також були співорганізаторами масових свят [5, с.86].

Для ведення культурної роботи не завжди сприятливими були як польські, так й українські державні чинники. На III Всесвітньому форумі українців у серпні 2001 р. голова Світового конгресу українців А.Лозинський підкреслював, що здебільшого українська влада не звертається до урядів іноземних держав і не ставить перед ними гострих вимог щодо забезпечення прав українців. На форумі представники української діаспори заявили про відсутність допомоги українським громадам Центральної та Східної Європи, маючи на увазі передусім не матеріальну, а політичну та культурну допомогу [9, с.84]. Однак українцям у Польщі, як і в інших країнах світу, і надалі доводилося розраховувати лише на власні сили та толерантність держави.

Головним предметом суперечок ОУП було питання про церковні об'єкти. Керівництво польської римо-католицької церкви (РКЦ) не завжди йшло на компроміс із греко-католицькою громадою, особливо у виділенні церковних приміщень. Проте існували випадки, коли міжцерковні непорозуміння вирішувалися на місцевих рівнях, наприклад на Ольштинчині, де РКЦ передала 18 храмів греко-католикам. Такі дії сприймалися не всіма ієрархами РКЦ прихильно. Зокрема, у Перемишлі було усунуто архієпископа, який нібито сприяв виникненню міжнаціональних і міжконфесійних непорозумінь у регіоні, на думку Примаса Польщі кардинала Ю.Глемпа [1, с.38]. Загалом проблема охорони місць національної пам'яті, відшкодування чи повернення сакральних цінностей у взаєминах поляків та українців є однією з найскладніших.

Отже, ОУП належить велика заслуга в розвитку української культури. З відновленням незалежності Польщі українці зуміли організуватися й продовжити надбання УСКТ. Саме завдяки діяльності ОУП на території РП відкривались українські

школи, гуртки, ансамблі. Об'єднанню належить перший крок в організації польсько-українських культурних проєктів, семінарів, фестивалів та ряду інших заходів. Вони були активно сприйняті й сприяли розвитку польсько-українського культурного співробітництва.

1. Бевз Т. Сучасна українська діаспора: проблеми і перспективи / Т. Бевз // Наукові записки Національної академії наук України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. Ф. Курбаса : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 34. – С. 33–45.
2. Васильєва Л. Українська діаспора у Польщі / Л. Васильєва // Український історичний журнал. – 1992. – № 10–11. – С. 54–62.
3. Заставний Ф. Д. Українська діаспора : Розселення українців у зарубіжних країнах / Ф. Заставний. – Львів : Світ, 1991. – 120 с.
4. Ключковська І. Українська освіта зарубіжжя як фактор збереження етнонаціональної ідентичності / І. Ключковська, О. Галько // Українознавство. – 2006. – Вип. 4. – С. 354–359.
5. Кирилич В. П. Державна етнополітика Польщі та питання збереження самобутності української меншини. 1989–1998 рр. / В. Кирилич // Науковий Вісник Дипломатичної академії України. – 2000. – Вип. 4. – С. 82–87.
6. Євтух В. Українська етнічність поза межами України / В. Євтух // Народна творчість та етнографія. – 2010. – № 1. – С. 48–57.
7. Макар Ю. І. Українці в Польщі: кількість і сучасне становище / Ю. Макар // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 135–153.
8. На конгрес українців Польщі 4–5 квітня // Вісті з України. – 1997. – № 11–12. – С. 2.
9. Неდიжко Ю. Проблема державотворчої діяльності української діаспори країн Заходу в працях зарубіжних дослідників (середина 40-х років ХХ – початок ХХІ ст.) / Ю. Недижко // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 82–86.
10. Синиця О. Українці за межами України / О. Синиця. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2001. – 82 с.
11. Трощинський В. П. Українці в світі / В. Трощинський, А. Шевченко. – К. : Альтернативи, 1999. – 351 с.
12. Українство в Польщі: ситуація лишається складною // Українське слово. – 1995. – 13 квіт. – С. 11.
13. Вуйтович Б. Польсько-українська програма центру “Карта” / Б. Вуйтович // Нова Польща. – 2001. – № 1. – С. 74–75.
14. Хор “Журавлі” відомий не тільки у Польщі, але і за межами [Електронний ресурс]. – 2011. – 2 с. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
15. Хори “Журавлі” та “Намисто” у Перемиському Катедральному Соборі, Перемишль, 2001.05.03 [Електронний ресурс]. – 2001. – 3 с. – Режим доступу : <http://www.webmgr.cerkiew.net>.

В статтє проанализирована деятельность Объединения украинцев в Польше (ОУП) в отрасли культуры. Показано его содействие в развитии украинского образования, музыки, издательства прессы, организации международных проектов, фестивалей. Определено, что деятельность ОУП способствовала развитию украинской культуры на территории Республики Польша (РП) и преодолению польско-украинских недоразумений.

Ключевые слова: *Объединение украинцев в Польше, культура, украинцы, фестивали.*

In the article the analysed activity of Union of Ukrainians is in Poland (OUP) in industry of culture. Its assistance is rotined in development of Ukrainian education, music, publishing house of thepress, organization of international projects, festivals. Activity of OUP was reported by quite a bit efforts for development of the Ukrainian culture on territory of Republic Poland (RP) and overcoming of the Polish-Ukrainian misunderstanding.

Key words: *Union of Ukrainians in Poland, culture, Ukrainians, festivals.*